

KÖLCSEY FERENC EMLÉKEZETE A VASÁRNAPI UJSÁGBAN AZ 1850-ES, '60-AS ÉVEKBEN

Bevezetés

A Petőfi-bicentenárium révén – voltaképp megelőzve a költő születésének 200. évfordulóját – a 2021-es, 2022-es és a 2023-as év is a klasszikus magyar irodalom nagyszabású szerzőire és műveikre való emlékezés jegyében telt. A főképp Petőfivel és némileg az árnyékában Madáchcsal s az év végén Csokonaival foglalkozó ünnepi eseményeken túlmenően ez az emlékezőmunka a tudományos könyvkiadás területén leginkább az Osiris Kiadó jóvoltából történt. Az irodalomtörténeti monográfiákat és igényes szövegkiadásokat közreadó kiadónál 2021-ben Szilágyi Márton *A magyar romantika ikerzsillagai* című kötetével¹ útjára induló *Osiris Irodalomtörténet* sorozatában eddig hat remek könyv jelent meg – emlékezéskötet és monográfia Arany Jánosról (előbbit szerkesztette, utóbbit írta Szilágyi Márton), emlékezéskötet Jókai Mórról (szerk. Margócsy István), Kemény Zsigmond-ról (szerk. Takáts József), Mikszáth Kálmánról (szerk. Császtvay Tünde), Vörösmarty Mihályról (szerk. Gere Zsolt) –, s várja még a sajtót Császtvay Tünde Mikszáth-, Gere Zsolt Vörösmarty- és Margócsy István Jókai-monográfiája, valamint az S. Varga Pál szerkesztette Madách-emlékezéskötet.² Mindez önmagában is több tudományos kiadvány, mint amennyi az elmúlt tíz évben megjelent (vagy a következő években fog megjelenni) a 19. századi magyar irodalom szerzőiről.

Érdekes módon Kölcsey Ferencről eddigelé nem készült kötet a sorozatban (se emlékezésgyűjtemény, se kritikai életrajz), illetve az *Osiris Irodalomtörténet* megjelenés előtt álló darabjait hirdető könyvborítókön sem tűnik fel a neve. Jóllehet 2023 májusában zajlott egy tudományos ülés a Magyar Tudományos Akadémia 196. Közgyűlésének keretében Kölcseyről és 200 éves *Hymnusáról*, melyből a közeli jövőben tanulmánykötet fog megjelenni,³ és szórványosan láthatóak voltak a 200 éves nemzeti himnusz megünneplésére irányuló társadalmi megmozdulások/művészeti produktumok is⁴ – az *életrajz* monografikus feldolgozásának, valamint a *receptiótörténet*

¹ SZILÁGYI MÁRTON: *A magyar romantika ikerzsillagai*. Jókai Mór és Petőfi Sándor. Budapest, 2021. Osiris Kiadó.

² S érdemes még megemlíteni a 2022-es év terméséből Kerényi Ferenc 2008-as Petőfi-életrajzának újrakiadását; az ő irodalom- és társadalomtörténeti tanulmányainak gyűjteményes kötetét, valamint az Osiris Klasszikusok sorozatban megjelent, Szalisznyó Lilla és Zentai Mária által gondozott új Petőfi-szövegkiadásokat is.

³ A konferencia programját lásd: <https://mta.hu/i-osztaly/kolcsey-ferenc-200-eves-hymnusa-112916> (utolsó letöltés: 2023. 11. 10.). Tanulmányok Kölcsey Ferenc Hymnusáról. Szerk. RADNAI DÁNIEL SZABOLCS. Budapest, 2024. Reciti Kiadó, megjelenés előtt.

⁴ Néhány példa: a *Hymnus* keletkezésének 200. évfordulója alkalmából a Debreceni Református Kollégiumban ünnepi emléküléssel felavatott időszak kiállítás nyílt 2023. január 21-én *Kölcsey és a Református Kollégium – Hymnus 200* címmel, lásd: <https://muzeum.drk.hu/kiallitasok/idoszaki-kiallitasok/kolcsey-es-a-debreceni-reformatus-kollegium-hymnus-200> (utolsó letöltés: 2023. 11. 10.); Szatmárcsékén megemlékezést tartottak 2023. január 22-én, lásd: <https://www.dnyem.hu/2023/01/22/igen-istenre-a-nemzetre-a-hazara-igen-a-csaladra-es-a-gyermekekre-a-hymnus-szulesenek-200-evfordulojat-unnepeltek-szatmarcseken/> (utolsó letöltés: 2023. 11. 10.); 2022 áprilisában új Kölcsey-szobrot avattak Nagykárolyban, lásd: <https://kultura.hu/felavattak-kolcsey-ferenc-szobrat-a-partiumi-nagykarolyban/> (utolsó letöltés: 2023. 11. 10.); a Magyar Éremkibocsátó Kft. jubileumi érmet dobott a piacra az évforduló okán, lásd: <https://www.eremkibocsato.hu/blog/329-a-hymnus-200-evforduloja> (utolsó letöltés: 2023. 11. 10.). További jubileumi eseményekről szóló beszámolók olvashatók a Kölcsey Ház Alapítvány oldalán: <https://www.kolcsey.org/> (utolsó letöltés: 2023. 11. 10.). Tematikus folyóirat-összeállítások: Várad, 2023/9.; Verso, 2023/1. Érdemes még említést tenni ONDER CSABA *Az ifjú Kölcsey* című darabjáról (műfaja szerint: musical), melyet a mátészalkai Szentpétery Zsigmond Kulturális Központ és Színház társulata vitt színre 2023. év végén

tudományos jellegű összegyűjtésének igénye nem jelentkezett.⁵ Mindezt nem az elégedetlenség hangján, sokkal inkább a Kölcsey-értéshez való közelebb kerülés igényével volt szükséges megállapítani.⁶ Tünetértékű, hogy míg a 19. század kanonikus szerzőinek egy részével kapcsolatban a hatásos *életrajzi elbeszélések* megalkotására (és befogadására) is irányul számottevő olvasói, kutatói-értelmezői érdeklődés – melyet jól kiegészít a kortársi visszaemlékezéseket és az utókor ítéleteit egymás mellé állító értelmezéstörténet –, Kölcsey esetében ez nem ilyen egyértelmű. Takáts József a következőképp fogalmaz a Kemény Zsigmondról szóló emlékezéskötet előszavában:

„Míg a jelen könyvsorozatba készülő emlékezettörténeti kötetek főszereplői olyan írók, akik köré irodalmi (részben politikai) kultusz épült, s ezért valóban bekövetkezett vagy elindult kulturális alakjuk szoborszerűvé válása, Kemény kivétel. Műveinek zaklatott értelmezéstörténete, életének utólagos pedagógiai felhasználásra alkalmatlan rendezetlensége, kulturális imázsának ellentmondásossága és hősietlen vonásai miatt nem alakult ki folyamatos, sikeres kultusza.”⁷

Bár Kölcsey-kultuszról és Kölcsey „szoborszerűvé válásáról” határozottan beszélhetünk, egészen más okokból, mint Kemény Zsigmond életútja – Kölcseyt nem jellemezte zilált, önsorsrontó életvitel, alkoholizmus, illetve értelmezéstörténete sem mondható „zaklatottnak” –, a fenti könyvsorozat tükrében a Kölcsey-életrajz (kifejezetten az élettörténet) szintén némileg kilóg a kultikus rajongás övezte életművek közül. Ennek okát abban találhatjuk meg, hogy Kölcsey élete nehezen hangolható össze a magánélet kulisszáit kutató populáris regiszterrel, karrierje bajosan beszélhető el egy könnyed, érdekesítően cselekményesített narratív konstrukcióban.⁸ Mindezt jól illusztrálja két, újabbnak mondható irodalom(történet)-népszerűsítő kiadvány Kölcsey-portréja.⁹ Míg Nyáry Krisztián irodalmi szerelmeskönyvének (2012–13) sokak által – és joggal – bírált¹⁰ Kölcsey-fejezete épp egy életrajzi momentum (a házastársi vagy élettársi kapcsolat) *hiányára* épül, Milbacher Róbert filológiai igényesebb *Legendahántás* (2021) című munkájának Kölcseyt

(rend. Buzogány Béla), főképp szabolcsi művelődési házak közönsége előtt bemutatva Kölcsey Ferenc, Szemere Pál és Szemere Krisztina szerelmi háromszögének tanulságos történetét. A színdarab megjelent a *Jelenkor* folyóirat 2023/9-es számában, *Kölcsey in Love* címmel.

⁵ A Kölcsey-kutatás legutóbbi látványos eredménye a szerző nyelvtudományi munkáinak sajtó alá rendezése volt 2021-ben, melyet Onder Csaba végzett el akadémiai doktori értekezése keretében mintegy 1200 oldalon. KÖLCSEY FERENC nyelvtudományi munkái. S. a. r. Onder Csaba. Budapest, 2021. Universitas Kiadó.

⁶ E helyzetértékeléshez hozzátartozik az a szomorú tényszerűség, hogy Kölcsey életművének legavatottabb szakértője, aki a kritikai kiadás több kötetének sajtó alá rendezésén, a Kölcsey-versek szöveg hagyományának feltérképezésén, valamint Kölcsey olvasmányainak és könyvtárának rekonstruálásán túl a legutóbbi életrajzi összefoglalást (2011) írta Kölcseyről – Szabó. G. Zoltán – 2018-ban elhunyt. Így a Kölcseyvel kapcsolatos további filológiai-irodalomtörténeti „teendő” szervezett módon nem kezdődhetnek meg Szabó G. Zoltán szellemi hagyatékának átfogó értékelése nélkül.

⁷ TAKÁTS JÓZSEF: Előszó. Kemény Zsigmond fogadtatástörténete. In: Kemény Zsigmond emlékezete. Szerk. Takáts József. Budapest, 2023. Osiris Kiadó, 7–14.

⁸ Épp ezért tekintem nóvumnak Onder Csaba fent hivatkozott *Kölcsey in Love* című kétfelvonásos darabját.

⁹ NYÁRY KRISZTIÁN: *Így szerettek ők 2.* Újabb irodalmi szerelmeskönyv. Budapest, 2013. Corvina Kiadó, 156–160; MILBACHER RÓBERT: *Legendahántás.* 50+1 tévhit a magyar irodalomban. Budapest, 2021. Magvető Kiadó, 13–18, 25–30, 35–39, 39–42, 43–47, 57–62.

¹⁰ A Kölcsey Szemere Pálhoz fűződő viszonyát homoszexuális vonzódásként sejtető Nyáry Krisztián-kötet média-visszhangját nem kívánom tárgyalni. (Az általam használt „sejtetés” kifejezés nem véletlen: Nyáry Krisztián Kölcsey-fejezetében nem szerepel a „homoszexuális” szó egyetlen alakváltozata vagy szinonimája sem, illetve a szerző vélelme sem kerül megfogalmazásra explicit módon.) A kérdéshez lásd: SZILÁGYI MÁRTON: *Félreértett érzelmek? Férfibarátságok a magyar irodalomban a XIX. század elején.* BUKSZ 2017. 1–2. sz. 39–42. Nyáry irodalomnépszerűsítő kötetének erényeit és problémáit remekül összegzi: TÓTH ORSOLYA: *Igazából szerelem? Vitairat Nyáry Krisztián Így szerettek ők 2. Újabb irodalmi szerelmeskönyv című kötetéről.* *Jelenkor*, 2014. 11. sz. 1211–1222.

érintő részei, néhány életrajzi apróságon túl (pl. Kölcsey vaksága, megismerkedése Berzsenyivel stb.), leginkább a *Hymnus*, kisebb részben a *Nemzeti hagyományok* értelmezésével foglalkoznak.

A következőkben nem egy minuciózus Kölcsey-életrajz (vagy a gyors értékesítés ambíciójával készített Kölcsey-életregény) megalkotására szánom el magam, vagy hívom ki az olvasót. Sokkal inkább egy olyan projekt előmunkálataihoz járulnék hozzá apró adalékokkal, amely az irodalmi kultuszok megértésére irányul, s amely érintőlegesen – inkább kritikátörténeti távlatban – az Osiris emlékezéskötet-sorozata révén is előtérbe került az elmúlt két évben: miképp szerveződött Kölcsey Ferenc emlékezete a 19. század második felében, másfél évtizeddel a szerző halála után; milyen elemei, visszatérő toposzai formálódtak ki a Kölcseyvel kapcsolatos szélesebb körű társadalmi emlékezetnek és kultusznak. Noha született tanulmány annak a folyamatnak a lassú és ellentmondásosságos voltáról, amely a *Hymnus* nemzetiesítését, a teljes nemzetközönség közös imájaként való elfogad(tat)ását célozta,¹¹ s tény és való, hogy Kölcsey költeménye csak 1989-ben vált Magyarország (az idő tájt: Magyar Köztársaság) nemzeti himnuszává – Kölcsey már rendkívül korán a nemzeti kánon kitüntetett alkotója lett.¹² Ily módon a vele kapcsolatos emlékezeti gesztusok – az irodalom, a kritika és tudomány szűkebb berkeitől a szélesebb társadalmi figyelemre számot tartó napi és heti sajtóig – folytonosnak mondhatók, egészen a mai napig. A tézisésem szerint a „*Hymnus* szerzője” szintagmát a középpontba állító Kölcsey-kultusznak a dolgozatban egy viszonylag korai szakaszát, az 1850–60-as éveket vizsgálom, egyetlen, ugyanakkor reprezentatívnek tekinthető sajtótermék: a *Vasárnapi Ujság* Kölcseyvel foglalkozó cikkeit elemezve. A Kölcsey emlékével foglalkozó újságcikkek vizsgálatában – a Kölcsey-életrajz és -életmű egyes momentumainak regisztrálásán túl – arra figyelek, hogy a *beállítódásként, szokásrendként és nyelvhasználatként* felfogott irodalmi kultusz¹³ jelenségei miképp érvényesültek Kölcsey esetében; illetve mik azok az elemek – narratívák, toposzok, kulturális utalások, életrajzi tények stb. –, amelyek az ekkor formálódó Kölcsey-kultusz fontos részévé váltak.

A következőkben, némileg megindokolva a választott korpusz feltételesen elfogadott „reprezentatív” jellegét, elsőként azt foglalom össze, hogy miben állt a *Vasárnapi Ujság* kitüntetett jelentősége a nemzeti kultúraterjesztés területén az 1850-es évektől, illetve hogy a rendkívül sikeres lap témarepertoárjában milyen szerepet játszottak a nemzeti irodalom nagyjairól szóló szövegek és ábrázolások. Ezt követően térek rá a cikkek elemzésére, majd pedig a feldolgozott anyagban érvényesülő főbb tendenciák vázlatos értékelésére teszek kísérletet.

A Vasárnapi Ujság szerepe a Világos utáni nemzetépítésben

Az utóbbi évek digitalizációs fejlesztései – itthon főképp az Arcanum Digitális Tudástár intelligens, kulcsszavas keresővel működő sajtó- és könyvatadtbázisa – révén látszólag egyszerűsödött,

¹¹ MILBACHER RÓBERT: „A felébredt nemzet ebben az énekekben magára lett”: A *Hymnus* „nemzetiesítésének” folyamatáról. Holmi, 2014. 12. sz. 1624–1640 [MILBACHER, 2014.].

¹² Ezt jól mutatja, hogy már a 19. század közepétől több életrajz is készült róla (pl.: Vajda Viktor, 1875; Alexander Flegler, 1856/78; Endrődi Sándor, 1883; Jancsó Benedek, 1885). Ugyanakkor a „feladat” nehézségét jól mutatja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia által 1882-ben Kölcsey életrajzára kiírt 1000 forintos Lévay Henrik-díjat sem 1884-ben (ekkor egyetlen pályamű érkezett), sem 1887-ben (ekkor nem érkezett be pályamű) nem osztották ki. Lásd: Az akadémia nagy hete. Vasárnapi Ujság, 1882. 23. sz. 363; Irodalom. Koszoru, 1884. 24. sz. 383; Tudomány és irodalom: Az akadémia nagy hete. Ország-Világ 1887. 20. sz. 328. Mindez a népszerűsítő, populárisabb jellegű írói biográfia és a tudományosan megalapozott kritikai életrajz közötti szakadásra is rámutathat – míg az előbb felsorolt szerzők inkább ismeretterjesztő életrajzokat írtak a költőről, az MTA tudományos igényű munkával szemben támasztott követelményeket érvényesített a Lévay-pályázatban. E tekintetben az első irodalomtörténeti-filológiai igényű munka Kölcseyről Vértessy Jenő monográfiája 1906-ból.

¹³ DÁVIDHÁZI PÉTER: Egy irodalmi kultusz megközelítése. In: Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Szerk. Takács József. Budapest, 2003. Kijárat Kiadó, 107–134.

gyorsabbá, hatékonyabbá vált az egykorú sajtóanyagok feldolgozása. Ugyanakkor az online térben hozzáférhető adatok döbbenetes volumenéből adódóan a szóba jöhető források száma is jelentősen megnőtt: egy-egy problémával, jelenséggel kapcsolatban igen nehéz kiszűrni a relevánsnak mutató sajtószövegeket. Épp ezért, mivel a pusztán sajtóforrások alapján vizsgált Kölcsey-emlékezet esetében is rendkívül széles a felhasználható anyagok köre, saját elemzésemben egyetlen sajtóorgánium, a *Vasárnapi Ujság* cikkeire lokalizáltam a vizsgált szövegek körét.

Döntésemet az egy médiumban publikált – így tehát bizonyos szerialitással és kontextuális összefüggéssel bíró – szövegek relatív „összetartozásán” túlmenően az a szakirodalmilag alátámasztható tényt is indokolhatja, hogy az 1854-től 1921-ig fennálló *Vasárnapi Ujság* megkülönböztetett jelentőséggel bírt a 19. század második felének hazai közművelődési sajtójában. Az Emich Gusztáv (majd 1873-tól a Franklin Társulat) tulajdonában álló, Pákh Albert, Jókai Mór (és rövid ideig Gyulai Pál) szerkesztésében meginduló lap a 19. századi magyar sajtó talán legnagyobb sikertörténete lett. Már fennállásának első évtizedében a korszak legnépszerűbb és legnagyobb példányszámban eladott hetilapja volt,¹⁴ s elismertségét – főképp Jókai Mór főmunkatársaként való ténykedése révén – a Pákh Albert halála (1867) utáni főszerkesztők (Nagy Miklós, Hoitsy Pál) korszakában is meg tudta őrizni.¹⁵

A lap működését vizsgáló szakirodalmi munkák egybehangzó megállapításai szerint a *Vasárnapi Ujság* azzal vívta ki népszerűségét az egyre szélesedő művelt középosztály körében, hogy a Bach-rendszer szűkös politikai légkörében elkötelezetten felvállalta a kultúráközvetítés, s azon belül is a nemzeti kultúra terjesztésének ügyét, s mindezt a lehető legnyitottabban, a legsokoldalúbb módon tette. A lapban helyet kaptak a korszak kiemelkedő íróinak, költőinek művei (a főmunkatárs, Jókai Mór igen népszerű prózai elbeszélései, cikkei mellett); a magyar történelem és művelődés jelentős eseményeit, alakjait megelevenítő írásművek, recens tudományos eredményekről beszámoló ismeretterjesztő szövegek, valamint a korabeli soknyelvű és -kultúrájú Magyarország regionális sajtóságait megjelenítő útirajzok, tájleírások. E szövegtípusokat, az ismeretterjesztő cikkeket, a népi leírásokat, a költőkről, tudósokról, politikusokról szóló portrékat, később pedig már az aktualitásokat közlő cikkeket is rendszerint képi illusztrációk (kő- és fametszetek, majd a századfordulón fotográfiák) kísérték. Végül a *Vasárnapi Ujság* működése a tekintetben is úttörő jelentőségű volt a korban, hogy a szerkesztőség a lap utolsó oldalán található „Szerkesztői mondanivaló” rovat révén interaktív módon használta fel az olvasók érdeklődését: rendszeres – s gyakran igen mulattató – visszajelzést küldtek a levelezőknek a beküldött munkákról; publikációs pályázatokat, nyereményjátékokat hirdettek meg. Egy példára utalva: az első időszakban (az 1850-es évek végén, a '60-as évek elején) a lapban megjelent tájképek jelentős része a vidéki olvasók által beküldött rajzok alapján készült. Mint Révész Emese fogalmaz kitűnő monográfiájában, a nép- és tájismereti leírások beküldését szorgalmazó felhívásuk „oly sikeres volt, hogy ez az illusztrációs téma ezt követően csaknem egy évtizedre a *Vasárnapi Ujság* képeinek zömét képezte. A szerkesztésbe ily módon bevont olvasók egyfajta »interaktív honismereti« játék, egy közösen épített »nemzeti enciklopédia« teljes jogú munkatársaivá válhattak.”¹⁶

De ugyanilyen sikeresek voltak a jelentős történelmi alakokat vagy kortárs közéleti figurákat megjelenítő – azokat gyakorta a modern, polgári erények megtestesítőjeként ábrázoló – portrék; a történelmi eseményeket megelevenítő metszetek vagy épp a népeletből merítő zsánerek.

¹⁴ RÉVÉSZ EMESE: A sajtókép mint kereskedelmi termék – az abszolutizmus kori illusztrált folyóiratok példáján. Magyar Könyvszemle, 2009. 4. sz. 409–436, különösen: 420–421.

¹⁵ Az alábbiakban a következő szakmunkákból indultam ki: A magyar sajtó története 1705–1892. 3 kötet. Főszerk. SZABOLCSI MIKLÓS. Budapest, 1985. Akadémiai Kiadó, II/1:448–452; II/2:217–225; II/2:244–254 [SZABOLCSI, 1985.]; LIPTÁK DOROTTYA: Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Budapest, 2002. L'Harmattan Kiadó, 67–77; RÉVÉSZ EMESE: Kép, sajtó történelem: Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870 között. Budapest, 2015. OSZK–Argumentum Kiadó, 104–111. [RÉVÉSZ, 2015.]

¹⁶ RÉVÉSZ, 2015. 109.

A *Vasárnapi Ujság* kultúraterjesztő projektjének korabeli érzelmi többletét ihletetten fogalmazza meg az akadémiai sajtótörténet vonatkozó fejezete:

Jókai intézményt pótolta az abszolútizmus kori Magyarországon. Regényei, elbeszélései, orgánumai, elsősorban a *Vasárnapi Ujság* és az *Üstökös* a nemzet életerejének voltak fenntartói, megsokszorozói. [...] Pákh és Jókai lapja a kor magyar valóságának volt hívebb tükre. Egy nemzet ellenállását erősítette a műveltség nyújtotta eszközökkel. A bölcs derű, a higadt, céljára ügyelő önmérséklet tartozott legfőbb fegyverei közé. Az abszolútizmus korának meggyötört magyarja hitet, erőt, életkedvet meríthetett a *Vasárnapi Ujság* számaiból.¹⁷

Révész Emese a következőképp foglalja össze a *Vasárnapi Ujság* arculatát és sikerének kulcsát a század közepének illusztrált sajtótermékei között:

Az évtized [1850-es évek] végére a *Vasárnapi Ujság* véglegesen a középosztálynak szóló, ismeretterjesztő, közéleti magazin szerepkörében találta magára. Elhatárolódva a néplapoktól és női lapoktól, képeik sorában nem kaptak helyet a populáris katasztrófa-hírek sem a kérészetű divathírek, de belátva technikai korlátait, a hetilap művészi igényű képek sokszorosítására sem törekedett. A drága mellékletek és éves jutalomképek költségeit inkább a legjobb szerzők megnyerésére és a képek számának emelésére fordította Heckenast Gusztáv. Lapjának hivatását a nemzeti kultúra bemutatásában találta meg. Együttműködő olvasóinak köszönhetően alig történt az országban olyan kulturális esemény, amelyről a *Vasárnapi Ujság* nem küldött volna friss és hiteles képi híradást olvasóinak. Egy új szobor, síremlék vagy épület felavatása éppúgy nem hiányozhatott lapjairól mint a közönséget foglalkoztató személyiségek arcmása, udvari ünnepségek vagy nagyjaink temetésének rajza. Betöltve az enciklopédikus folyóiratok legnemesebb hivatását, a *Vasárnapi Ujság* olvasóiból olyan felelős polgárokat formált, akik az ország dolgaiban immár széleskörű vizuális tapasztalatokkal is rendelkeznek és döntéseiket [...] nemcsak leírások, hanem a közvetlen látvány ismeretében hozhatták meg.¹⁸

A fenti idézet egy-egy utalásából – például: „Egy új szobor, síremlék vagy épület felavatása éppúgy nem hiányozhatott lapjairól mint a közönséget foglalkoztató személyiségek arcmása, udvari ünnepségek vagy nagyjaink temetésének rajza” – kiviláglik, miképp vett részt a *Vasárnapi Ujság* a hazai irodalmi kultuszok formálásában. Míg a század folyamán professzionalizációnak induló kritika intézménye és a tényközpontú irodalomtörténeti kutatás *kritikai-kanonikus*, illetve *filológiai* perspektívából bővítette a nemzet nagyjairól való tudást, a modern újságírás az irodalomhoz fűződő *populáris, kultikus* viszonyulás, illetve az ebből levezethető (fokozatosan önállósuló) *publicisztikai diskurzus* területén tette meg a maga hozzájárulásait a kulturális emlékezethez.¹⁹

A következőkben azzal foglalkozom, milyen kép rajzolódik ki Kölcsey Ferencről a *Vasárnapi Ujság* lapjain; a Kölcsey életútját és munkásságát tárgyukká tevő cikkek – kontextuális és műfaji meghatározottságikon túl – milyen narratívákra, toposzokra, metaforakészletre támaszkodnak, s ezeket áttekintve melyek a Kölcseyhez fűződő kultikus viszonyulás legfőbb elemei a vizsgált korszakban, a lap indulásától az 1860-as évek végéig.

¹⁷ SZABOLCSI, 1985. 450, 453.

¹⁸ RÉVÉSZ, 2015. 109–110.

¹⁹ Minderről lásd: HÁSZ-FEHÉR KATALIN: „...hogy Kegyed észre nem vette, csodálom...”: Arany János és a filológiai perspektíva. Tanulmányok. Budapest, 2019. Kortárs Kiadó, 7–36.

Egy csendes kultusz kezdetei

A Kölcseyvel kapcsolatos cikkek vizsgálata a *Vasárnapi Ujság* korpuszában – eltekintve a speciálisan kultusztörténeti perspektívától – annyiban is tanulságos, hogy látványosan meg tudja mutatni, hogyan alakult a költő legismertebb művének, a *Hymnus*nak a társadalmi használata a 19. század második felében. Ugyanis a hosszabb, kifejezetteen Kölcsey életére és munkásságára fókuszáló cikkeken és a szempontunkból irreleváns, egyszavas, felsorolásszerű (jellemzően irodalomtörténeti folyamatokat summázó) említéseken túl Kölcsey neve legtöbbször társadalmi eseményekről – megemlékezésekről, ünnepekről, koszorúzásokról, előadásokról – beszámoló írásokban bukkan fel, olyan alkalmak kapcsán, ahol (jellemzően Vörösmarty *Szózata* mellett) a közönség elénekelt az Erkel Ferenc megzenésítette (1844) *Hymnust*. Egy másik érdekes tapasztalata a cikkek áttekintésének az, hogy már a 19. század sajtójában rögzülni (és popularizálódni) látszanak azok az életrajzi narratívák, amelyek aztán az újabb és újabb tankönyvekbe átkerülve rögzítették a nemzeti irodalomról – s azon belül: az egyes költők, írók, államférfiak kapcsolatáról, barátságáról, konfliktusairól – való tudást, sok esetben úgyszólván „komplementer” életműveket létrehozva.²⁰ Kölcseyre nézve is megvannak azok a szerzők, akik kimaradhatatlan szereplői (alakítói) a részben az utókor által konstruált életrajzoknak (Kazinczy Ferenc, Szemere Pál), míg más életrajzoknak maga válik jelentős mellékalakjává: például a Kölcsey-recenzióval megsértett Berzsenyi Dánielnek, az 1835-ben perbe fogott Wesselényi Miklósénak vagy épp Kossuth Lajosénak, amelyben az ifjú államférfi szónoki mintaképeként tűnik fel. Végül immár kifejezetteen kultusztörténeti jellegű tanulsága a cikkek áttekintésének az, hogy a 19. század más szerzőire irányuló emlékezeti gesztusokhoz képest a Kölcseyvel kapcsolatos kommemoratív munka látványos megnyilatkozásai (szoboravatások, megemlékezések stb.) az egész század során regionális jellegűek maradtak. Az 1859-es országos Kazinczy-ünnepekhez,²¹ a század utolsó harmadára intézményesült, kifejezetteen fővárosi centrumú Petőfi-kultusz jelenségeihez (Petőfi Társaság, 1876; Petőfi-szobor, 1882; Petőfi Ház, 1899 stb.) vagy épp a még élő Jókai Mór (1894) és Mikszáth Kálmán (1910) írói jubileumát ünneplő eseménysorozatokhoz képest Kölcsey emlékezete kifejezetteen lokális-regionális hatókörűnek mutatkozik. Bár a költővel kapcsolatos kisebb megemlékezésekre (1860, 1864) és a valamivel látványosabb centenáriumi (1890) megmozdulásokra a fővárosi irodalmi-tudományos intézmények (Kisfaludy Társaság, Akadémia) is igyekeztek reagálni,²² az ünnepi alkalmak a Kölcsey-életrajzban fontos szerepet játszó településekre – Sződemeterre, Szatmárra, Csekére és Nagykárolyra – korlátozódtak.²³

²⁰ Minderről Arany János és Petőfi Sándor kettős kanonizációjának aszimmetrikus jellege kapcsán lásd: MARGÓCSY ISTVÁN: „Ikerszülöttek, egymás kiegészítői...” In: MARGÓCSY ISTVÁN: Égi és földi virágzás tükre. Budapest, 2007. Holnap Kiadó, 125–164 [MARGÓCSY, 2007.]; MILBACHER RÓBERT: Arany János és az emlékezet balzsama. Budapest, 2009. Ráció Kiadó, 145–165.

²¹ PRAZNOVSZKY MIHÁLY: A Kazinczy-emlékünnepe 1859-ben. In: PRAZNOVSZKY MIHÁLY: „A szellemiadal ünnepei”. Budapest, 1998. Mikszáth Kiadó, 47–68 [PRAZNOVSZKY, 1998.]; MARGÓCSY ISTVÁN: Magyarok Mózese. In: MARGÓCSY, 2007. 249–268.

²² Közintézetek, egyletek. Vasárnapi Ujság, 1864. 40. sz. 420; Közintézetek, egyletek. Vasárnapi Ujság, 1864. 41. sz. 432; A Kisfaludy-Társaság közgyűlése. Vasárnapi Ujság, 1890. 7. sz. 111; Mi ujság? Vasárnapi Ujság, 1890. 7. sz. 109. Az 1864. szeptemberi szoborállításkor például Greguss Ágost képviselte az akadémiát a Kölcsey-ünnepeken: „(A Kölcsey-szobor leleplezése) Szatmáron ma fog végbemenni. Az ünnepélyen a m. tud. akadémiát Greguss Ágost rendes tag képviseli, ki emlékbeszédet is tart ez alkalommal. A szobor képét s az ünnepély leírását jövő számunkban nyújtjuk olvasóinknak.” Vasárnapi Ujság, 1864. 39. sz. 409 [kiemelés az eredetiben]. Még egy budapesti vonatkozásra utalva: bár már 1902-ben fölmerült, hogy legyen a fővárosban is életnagyságú Kölcsey-szobor (vö.: Kölcsey Ferenc szobra Budapesten. Vasárnapi Ujság, 1902. 52. sz. 862), ez végül csak 1939-ben – a Kallós Ede-féle 1897-ben felállított nagykárolyi szobor gipszmintájának felhasználásával – valósult meg.

²³ E tekintetben Kölcsey emlékezete rokonságot mutat a szintén inkább lokális beágyazottságú Kisfaludy Sándor-kultusszal. Vö.: PRAZNOVSZKY MIHÁLY: Kisfaludy Sándor szobrának felállítása 1860-ban. In: PRAZNOVSZKY, 1998. 69–86.

A *Vasárnapi Ujság* elsőként az 1856. május 11-i számában adott hírt Kölcsey csekei emlékművének felavatásáról a „Tárogató” rovatban,²⁴ mely esemény megtörténtéről három héttel később, június 1-én csupán rövid (egymondatos) hírként számolt be a lap.²⁵ Ennél nagyobb figyelmet szentelt a szerkesztőség a két évvel később, szintén Csekén lezajlott Kölcsey-emlékünnepről: az 1858. május 18-i eseményről – melynek keretében megkoszorúzták Kölcsey síremlékét – előbb rövid hírt adtak a „Mi ujság?” rovatban június 6-án,²⁶ majd ezt egy hosszabb beszámoló követte június 27-én a „Tárház” rovatban.²⁷ Mint a személyes hangvételű tudósításban olvasható:

[...] nagy emlékeken merengve, csendben vonult a diszes menet Kölcsey sírjához, épen midőn a nap alkonyra hanyatló sugárai dicsfényt árasztva törtek meg a nagy férfiú szobra homlokzatán. Néhány szó, K. A. által elmondva, tolmácsolva a tisztelt hamvak körül sereglés célját, mely után Szűcs Ilka és Oláh Mari kisasszonyok, szűzkezeiken Kölcsey szobrához emelék a hálás emlékezet koszorúját. Erre S. E. még egyszer lelkesítően fejezte ki tisztelgő társai hazafi körében, a fontos percz által ébresztett eszméit, melyeknek véghangjára felzendült a helybeli polgárfiúság jó érzelmű köréből, majd viszhangozott az egész tisztelgő közönség ajkairól a Kölcsey-hymnus és megindult lelkében az összes sereg, a könyvek gyűlte Cseke közpolgárai, mint szintén a több ünneplők szemébe és azokkal, mint megannyi emlékgyöngyökkel tértünk meg ismét az emlékünnepet alapított család [Kölcsei Kende Lajos és neje, Szuhányi Laura – R. D. Sz.] barátságos házához.

A *Hymnus* rituális eléneklésén túl a koszorúzást természetesen „nyájas lakoma” követte a vendéglátóknál; az idézett szöveg pedig azok névsorát is közli, akik az ünnepség alkalmával adománnyal is áldoztak a „nemzeti műveltség oltárán”. Ami leginkább figyelmet érdemel szempontunkból, az a Kölcsey-életmű retorikus felhasználása és emlékezeti térbe integrálása – a szerző Kölcsey Ráday Gedeon sírjához címzett kétsorosát parafrázálja: „Hints rózsát e sírra magyar, s élvezed az égi / Szellemet arczaidon: *Kölcsey nyugoszik ott!*”²⁸ –, illetve a kultikus beszédmódot alapvetően meghatározó szakrális képhasználat, mely az ünnepséget áldozásként és vallási zarándoklatként látatja:

Átadom e rövid vázlatot a nagy közönségnek, hogy teljesüljön az egyik szóló ama kifejezett óhajtása, melylyel a koszorús szobortól távozott: „Menjetek el és mondjátok meg barátainknak, mondjátok meg elleneinknek, hogy ma is áldoznak Kölcsey sírjánál, és áldozni fognak, amíg csak magyar él!”

Ebben az évtizedben – az említett, felsorolásszerű rövid említéseket nem számítva – Kölcsey neve még egyszer, az 1859. október 27-i számban bukkan fel a lap hasábjain, amikor is az országos Kazinczy-ünnepségek lázában újraközölték Kölcseynek a Magyar Tudós Társaság 1832. szeptemberi ülésén felolvasott emlékbeszédét a széphalmi mester érdemeiről.²⁹

Annál többször találkozunk vele az 1860-a években, s különösképp a lap 1864-es (tizenegyedik) évfolyamában. Az 1856. május 18-án, Csekén felállított emlékmű megkoszorúzása 1860-ban

²⁴ „Kölcsey Ferencz költőnk síremléke a csekei temetőben e hó 18-án leend leleplezve. A sírkövet családja készítette, melynek költségeiből Gerenday kőfaragó, nagy részt leengedett, a költő iránti tiszteletből.” *Tárogató. Vasárnapi Ujság*, 1856. 19. sz. 164.

²⁵ „Kölcsey emléke nagy ünnepélylyel lepleztetett le Csekén.” *Tárogató. Vasárnapi Ujság*, 1856. 22. sz. 192.

²⁶ *Mi ujság? Vasárnapi Ujság*, 1858. 23. sz. 274.

²⁷ Kiss Á[...]: Kölcsey Ferencz emlékünnepe. *Vasárnapi Ujság*, 1858, 26. sz. 307–308.

²⁸ Eredetileg: „Hints rózsát e sírra, Magyar! s élvezed az égi / Szellemet arczaidon. Ráday nyúgoszik ott.” *KÖLCSEY FERENC: Versek és versfordítások*. S. a. r. SZABÓ G. ZOLTÁN. Budapest, 2001. Universitas Kiadó, 54.

²⁹ *KÖLCSEY FERENC: Kazinczy Ferencz érdemei. Vasárnapi Ujság*, 1859. 44. sz. 522–523.

is lezajlott, s a lap ezúttal is beszámolt az eseményről,³⁰ majd pedig P. Szathmáry Károly *Kölcsey Ferenc emlékezete* című hosszabb írása jelent meg a szeptember 16-i szám címlapján, Kölcsey portréjával (1. számú melléklet).³¹ A cikk szerzője – a lap profiljához, a nemzeteszmét éberén tartó, műveltségterjesztő programhoz illeszkedve – a költőknek a nemzetépítés feladatában vállalt szerepét, fáradhatatlan munkáját dicsőíti, Berzsenyi- és Vörösmarty-idézetekkel (Berzsenyi: *A felkölt nemességhez*; Vörösmarty: *Liszt Ferenchez*) megtűzdelve bevezetőjét. De már itt, a szöveg felütésében, ahol a Kölcseyre való emlékezés fontosságára, szakrális jelentőségére hívja fel a figyelmet,³² feltűnik a Kölcsey-emlékezet egy sajátos, a későbbiekben is általánosnak mondható tendenciája, nevezetesen a költőnek „a *Hymnus* szerzője” szerepre való egyszerűsítése: „Bizony, ha Kölcsey e himnusznál többet soha nem irt volna, vérző lelkének ez egyetlen csöppje, e lelkünk mélyéről szakasztott ima, halhatlanná teendő őt a nemzet előtt.” Ezt követően Szathmáry viszonylag részletesen tárgyalja Kölcsey életrajzát, melyben ugyanakkor (kritikai-irodalomtörténeti jellegű) értékelő mozzanatok is keverednek. A szöveg sugalmazása szerint Kölcsey Ferenc a magyar irodalom leginkább *filozofikus* szerzője:

Valamennyi íróink közt, e benne találunk legtöbb eszmét, s az ő iratai legképesebbek legtöbb eszmét gerjeszteni az olvasóban. Ugy, hogy Kölcseyt méltán a magyar írók bölcsészenek nevezhetjük. Akár *költeményeit* vegyük elő, akár *beszéleyeit*, akár *törvénykezési* vagy *politikai* szónoklatait, akár *erkölcsi* cikkeit vagy *szépészeti* értekezéseit, akár *bírálatait* vagy *leveleit*, akár *történelmi* vagy tisztán *bölcsészeti* munkáit, műveinek mindegyikében azon legmélyig ható s mégis legtisztábban nyilatkozó gondolatjárással találkozunk, mint az ókor remek íróinál [kiemelések az eredetiben].

Ugyanakkor a műfajilag szórt Kölcsey-szövegek eszmei gazdaságát rögtön polgári erényekhez, nemzeti-társadalmi hasznossággal és vallásos vonatkozásokkal bíró értékekhez köti: „Még azon dolgozataiban is, melyek úgyszólván csak alkalmiak voltak, s alanyi érdekek már megszűnt, minden lépten nyomon akadunk örökbecsű egyes helyekre, melyek az emberi, nemzeti és egyéni *méltóság érzetét* emelik, erősítik, a *haladás valóságát* hirdetik, s *bizalommal* töltenek az *emberiség és gondviselés* iránt [kiemelések az eredetiben].” Az életrajz taglalását aztán retorikus módon, a beszélő személyes megszólítottóságának érzékeltetése és a *Hymnus* szakrális jellegének újbóli hangsúlyozása követi, illetve zárja le:

Még mint gyermek, elzarándokoltam e szent sírhoz, s azon virágszálak, melyeket ormárol téptem, legdrágább kincseim. Oh, ha nem mehettek oda mindnyájan, hogy tőle ily lelkesítő emlékjelt hozzatok, menjetek el eszméinek, gondolatainak, érzéseinek temetőjébe, a könyvekhez, melyek munkáit tartalmazzák, s onnan szedjete magatoknak, soha nem muló, hervadatlan virágokat, onnan merítsétek a jónak, szépnek és igaznak állhatatos szerelmét, onnan tanuljatok jó emberek és lelkes hazafiak lenni. Az ő emléke legyen a szentelt zászló, melynek lengése nagy és nemes tettekre buzdítson benneteket. Hymnusza legyen gyermekeitek imája, s dicső nevét áldva emlegessétek unokáitok előtt.

A cikk aláírásához tartozó csillag lapalji jegyzetre mutat, a szerző a következő megjegyzést fűzi írásához: „Kölcsey mint polgár, általában ugyan a hazának, de közvetlenül Szatmármegyének élt. Szabad legyen indítványoznom Szatmármegye rendei előtt, a Kölcsey *szobrának* felállítását. – Sz. K. [kiemelés az eredetiben].” Mint a későbbiekben látni fogjuk: a szerző által megfo-

³⁰ K. Á.: Kölcsey-év ünnep Csekében (május 18. 1860). Vasárnapi Ujság, 1860. 24. sz. 290–291.

³¹ SZATHMÁRY KÁROLY: Kölcsey Ferenc emlékezete. Vasárnapi Ujság, 1860. 38. sz. 453–455.

³² „Emlékezzünk meg róla! – de emlékezzünk minél gyakrabban; s a hála és kegyelet azon magasztos érzetével, melyet tőlünk méltóbban senki sem érdemel, mint ő.”

galmazott – Kölcsey szűkebb pátriájának címzett – vágykép még ebben az évtizedben, egészen pontosan 1864-ben megvalósult.

A költők-írók emlékezetének „birtoklását” maguknak vindikáló települések, régiók vetélkedése mellett figyelmet érdemel a cikk megjelenésének mediális kontextusa is, mely épp a Kölcsey-életmű lokális, kifejezetten szatmári beágyazottságát hangsúlyozza, még ha implicit módon is. Túl azon, hogy a fenti cikket jegyző (és a szatmári Kölcsey-szobrot szorgalmazó) P. Szathmáry Károly nevében is benne van a vármegye elnevezése, aligha véletlen, hogy szöveget egy patrióta szellemeiségű versezet (Czelder Márton *Haza jöttem* című költeménye) követi, mely szintén „(Szatmár.)” helyjelöléssel zárul.

A *Vasárnapi Ujság* ezt követően is beszámolt a Kölcseyvel kapcsolatos kisebb léptékű eseményekről: 1861. június 9-én a csekei sírkoszorúzásról, 1862. június 29-én a szatmári református tanodában tartott Kölcsey-ünnepről adtak hírt,³³ valamint a lapból azt is megtudhatjuk, hogy ugyanebben az évben elindult a szatmári Kölcsey-szobor felállítását célzó közadakozás is, illetve 1863 májusában már Szatmárban is tartottak Kölcsey-ünnepélyt.³⁴

A fenti emlékező portrét követően elsőként az 1863. május 10-i számban jelent meg illusztrált cikk Kölcsey Ferencsel kapcsolatban; a lapban ezúttal a Kölcsey csekei síremlékéről – Myskovszky Győző rajza alapján – készült metszetet szemlélhették meg az olvasók, egy rövid leírás kíséretében (2. számú melléklet).³⁵ A szöveg – a Szatmár megyei Kölcsey-ünnepségek hagyománnyá válását ünnepeve – kitér a szobor felállításának történetére is:

E szobor, melynek rajzát itt bemutatjuk, az 1838-ban, a haza mély fájdalomra elhunyt nagy ember rokonai, barátai és tisztelői által állíttatott, leginkább a széplelkű Kölcsey Kende Lajosné (Szuhányi Laura) asszony honleányi buzgalma folytán. – A repkényövezte tört oszlopot jelző mű, hamuszínű márványból 1854-ben készült Pesten, Gerenday Antal dicséretesen ismert műteremében, s a nagy férfiú sirja felett a csekei sírkertben 1856. máj. 18-án lepleztetett le, a résztvevők roppant tömegének jelenlétében, megható, komoly ünnepélyességgel.

A korábbi évek ünnepségeinek szokásrendjét s az az évi megemlékezés mozzanatait ecsetelő szövegben is fontos helyet foglal el Kölcseynek a megkülönböztetett jelentőségű nemzeti ima, a *Hymnus* szerzőjeként való kanonizálása („Kölcsey érdemeit dicsőítő egyházi és világi szónoklatok hangzottak el ismételve e hantok felett, ezer meg ezer torok zengedezteté a Kölcsey által örök időkre megirt »Hymnuszt«”). A Kölcsey-ünnepségekről szóló korábbi beszámolók idézése mellett a szöveg zárata is erre fut ki – hiszen szó szerint idézi P. Szathmáry Károly fenti írásának befejező szakaszát (zárójelben megadva a *Vasárnapi Ujság* megfelelő évfolyamát és lapszámot).

Az általunk vizsgált korszak eseményekben és sajtórepresentációban leginkább gazdag esztendeje kétségkívül az 1864-es év volt Kölcsey társadalmi emlékezete és kultusza szempontjából. Ez év szeptember 25-én avatták fel a P. Szathmáry Károly felhívása nyomán szerveződött közadakozás eredményeként elkészült szatmári Kölcsey-márványszobrot (Gerenday Antal munkáját), mely társadalmi eseményre ezúttal már országos figyelem irányult: nem csupán a *Vasárnapi Ujság* közölt több anyagot a történésekről, de egy évvel később emlékkönyv jelent meg az ünnepséget megörökítő, Pesten Heckenast Gusztáv kiadásában.³⁶

³³ *Vasárnapi Ujság*, 1861. 23. sz. 275; 1862. 26. sz. 311.

³⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1862. 26. sz. 310; 1863. 14. sz. 123; 1863. 22. sz. 196.

³⁵ Kölcsey Ferencz síremléke Csekén. *Vasárnapi Ujság*, 1863. 19. sz. 168.

³⁶ Kölcsey Ferencz emlékezete Szatmáron 1864. szeptember 25-én, a Kölcsey-szobor leleplezési ünnepélyén. Pest, 1864. Heckenast G. A *Vasárnapi Ujság* erről szóló híradása: „A füzet magában foglalja a szatmári Kölcsey-szobor rövid történetét, a leleplezési ünnepély leírását, Gyene Károly szoborbizottmányi elnök és Greguss Ágost akadémiai küldött ez alkalommal mondott beszédeit, valamint Ilyés Bálint és Zombori Gedő verseit. Ez emlékkönyvet a szatmári gazdasági egyesület adta ki.” *Vasárnapi Ujság*, 1865. 4. sz. 44.

A Szatmáron szerveződő szeptemberi Kölcsey-ünnepről jó időben értesülhettek a *Vasárnapi Ujság* olvasói. Az augusztus 14-i szám Gerenday szobrának elkészültéről tudósított,³⁷ szeptember 11-én pedig a közelgő szoboravatás hivatalos meghívóját és az ünnepély rendjét tette közzé a lap az alábbi lábjegyzettel: „A hazai lapok kéretnek e sorok átvételére.”³⁸ Nem sokkal a szeptember 25-i ünnepség után, október 2-án jelent meg (a címlapot követő irodalmi rovatban) Ilyés Bálint *Kölcsey emlékezete* című verse, amely alcíme szerint – „(Kölcsey szobra felállításakor Szatmáron, szept. 25. 1864.)” – az ünnepélyes szoboravatáson olvastatott fel.³⁹ A korszak panteonizációs hagyományába⁴⁰ illeszkedő költemény Kölcsey dicsőítésében a hiperbolikus jelzők halmozása („szentkép”, „honfi szív szent földje”, „szent talizmán”, „hon és művészet szent szerelme”) mellett antik analógiával (Homérosz és Démoszthenész) érzékelteti a halott s ünnepelt író jelentőségét, *költői és szónoki* erényeit együtt hangsúlyozva:

Kettős szerep... mint egy folyónak
Hulláma, mely két ágba fut . . .
Homér ma, és Demoszthen holnap!
Melyik kisebb, melyik nagyobb...

E két szerep jutott tenéked
A végzet utján, Kölcsey! – –
Elég volt-e parányi élted
Mindegyikét megfejtteni? –

A viszonylag terjedelmes, 27 versszakos költemény tetőpontját természetesen a *Hymnus* ismert sorainak parafrázálása, Kölcsey aposztrofikus megszólítása és a dicső múlt – dicstelen jelen aszimmetrikus szembeállítás jelenti a 20–22. strófában:

Veled zengünk fohászt az égre,
Ha *sorsunk forgó vésze hány*.
Egy *jobb jövődöt esdve, kérve*,
A sok borús vizály után!

S ha *jobb jövődönk* késve késik
S a kor csak búra bút hozott:
Enyhíteni lelkünk szenvedésit,
Fölzendül újra Hymnusod; –

S miként *ha balzsam cseppje hullna*
Szivünkre, úgy üdit e dal...
Enyészik a jelen borúja
S kín, szenvedés reménybe hal. [Kiemelések tőlem – R. D. Sz.]

Végül a vers üdvtörténeti távlatba helyezett gondolatmenetét a haza jövőbeli boldogulásának képe zárja le (a reformkori költészeti diskurzusra és *Vasárnapi Ujság* profiljára éppúgy jellemző jövőorientált múltkonstruálás jegyében):

³⁷ Kölcseyszobra Szatmáron. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 33. sz. 336.

³⁸ A Kölcsey-ünnepély Szatmáron, szeptember 25-kén. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 37. sz. 384.

³⁹ ILYÉS BÁLINT: Kölcsey Ferencz emlékezete. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 40. sz. 414.

⁴⁰ Mindehhez lásd: PORKOLÁB TIBOR: „Nagyjainknak pantheonja épül”. Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékezés. Budapest, 2005. Anonymus Kiadó.

S egünk habár borul, sötétül;
A felgyuladt oltári láng
Sugára visszarezg, – s fényétől
Nagy és dicső leend hazánk!⁴¹

Néhány oldallal odébb metszettel illusztrált beszámoló tudósított a szatmári eseményekről *A Kölcsey-ünnepély Szatmáron* címmel (3. számú melléklet).⁴² A beszámoló szerint a végeredmény

[...] teljesen igazolta, sőt több tekintetben felülmúlta azon nagy várakozást, melyet ezen ünnepélyhez kötöttünk. — Mint legörvendetesb mozzanat, azon rendkívüli érdekeltség emelendő ki, melyet nemcsak a város és környék, hanem az egész megye, sőt a szomszéd megyék lakossága is tömeges megtenése által tanúsított. S nemcsak az úgynevezett értelmiség, hanem a közrendű földmives osztály is. A szatmáriak alig győzték befogadni a sok vendéget.

Majd a nagypiacon elhelyezett, a megyeházával szemben felállított szobor leírását követően az emlékműre került – Kölcsey írásaiból (*Huszt, Hymnus, Emléklapra*) származó – feliratokat is közli:

Kölcsey Ferencznek.
MDCCCLXIV.

Keleti oldalán, a székesegyház felé:
Hass, alkoss, gyarapíts
S a haza fényre derül.

Dél felé:
Isten, áldd meg a magyart.

Nyugatnak:
A haza minden előtt!

Az adakozók méltatása, s az abból kimaradók szelíd dorgálása⁴³ után tér rá a szöveg az ünnepély előzményeinek és lezajlásának taglalására, külön kitérve az esemény illusztris vendégeire: „A magyar akadémia küldöttei, Greguss Ágost, s a távol Nürnbergből jött Flegler Sándor s rendező-bizottság elnöke, Gyene Károly, vendégszerető házánál szállásoltattak el s minden részről a legelőzékenyebb figyelem és szivesség tárgyai voltak.” Az ünnepség koreográfiája – a korábbi, kisebb léptékű Kölcsey-megemlékezésekhez és a korszak hasonló társadalmi eseményeihez hasonlóan – a (1) közös éneklés, (2) ünnepi beszédek, (3) ünnepi lakoma, (4) köszöntők, (5) délutáni koszorúzás, (6) táncvigalom sorrendet követte, melyben ezúttal is központi szerepe volt Kölcsey legismertebb művének, a *Hymnus*nak. A *Magyar Sajtó* gyors tudósítója után közölt írás erőteljesen érzékelteti a költemény Kölcsey életművén túlmutató szakrális jellegét, érzelmi többletét

⁴¹ Az 1866-os (tizenharmadik) évfolyam február 4-i száma közölte Ilyés Bálint valamivel korábbi, 1862-es (az az évi csekei Kölcsey-ünnepen felolvasott) *Kölcsey sírja felett* című versét, amely a szerző fent idézett költeményének megoldásait variálta, jóllehet kevésbé örömteli modalitásban. Lásd például: „Mikor, mikor lesz, hogy multat s jövődőt / Megbűnhődött immár ez árva nép? — / S mit álomképül kínos éjeken szótt: / A honszabadság tempomába lép?” ILYÉS BÁLINT: Kölcsey sírja felett. Vasárnapi Ujság, 1866. 5. sz. 50.

⁴² A Kölcsey-ünnepély Szatmáron. Szatmár, szept. 25. Vasárnapi Ujság, 1864. 40. sz. 417–418.

⁴³ „[...] s annál fájdalmasabban esik megjegyeznünk, hogy a dúsgazdag K. gr., a különben oly sok érdemű honfi, ezen adakozásokban nem vett részt.”

a nemzeti közösség számára: „Az ünnepélyt a dalárda nyitotta meg Kölcsey – azaz *hogya a nemzet* himnuszával [kiemelés tőlem – R. D. Sz.]”

A szatmári Kölcsey-ünnep országos sajtóvisszhangját e helyütt nincs mód áttekinteni, ugyanakkor említést érdemel, hogy nemcsak az elkövetkező években, de az 1870-es és '80-as évtizedben sem volt olyan nagyszabású, ceremoniális társas esemény a Kölcsey-émlékezetben, mint az 1864. szeptemberi szoboravatás Szatmár vármegye székhelyén.⁴⁴ S mindez a *Vasárnapi Ujság* Kölcseyt érintő cikkeiből is lemérhető. Kölcsey mintegy mellékes említésein és a kisebb megemlékezéseken kívül az 1870-es években egyedül a költő sződemeteri szülőházán elhelyezett emléktábla felavatásáról olvashatunk rövid hírt;⁴⁵ 1881-ben a lap Kölcsey csekei síremlékének sajnálatos lepusztult állapotáról tudósít,⁴⁶ az 1889-es évfolyamban a Kölcsey család csekei házának lerombolásáról olvashatunk.⁴⁷ A Kölcsey-kultuszt, amennyire a sajtóforrásokból megállapítható, ezt követően az 1890-es bicentenárium revitalizálta a leglátványosabban: példaképp ebben az évtizedben csatlakozik be az évenkénti Kölcsey-megemlékezésekbe Nagykároly városa, ahol 1897-ben újabb szobrot emeltek a költő emlékének (Kallós Ede munkáját). Ez idő tájt emlékező írások sokasága jelent meg a költőről, emellett – immár a szélesebb közéleti diskurzus és a tudományos (irodalomtörténeti, -kritikai és teológiai) gondolkodás metszetében – a Kölcsey-életmű értelmezésének is új lendületet adott az a vita, amely a *Hymnus* katolikus templomi éneklésével kapcsolatban bontakozott ki 1903-tól.⁴⁸

De ez már egy másik történet. A következőkben csak a fentiek rövid összegzésére vállalkozom.

Összegzés: „a *Hymnus* halhatatlan költője”⁴⁹

Kölcsey Ferencnek a kulturális emlékezetben betöltött helyét elsősorban nem életrajza felől, hanem leginkább szakrális funkciókkal telített kanonikus költeménye, a *Hymnus* tükrében látjuk. Míg a magyar költészet napját (1964 óta) József Attila születésnapján (április 11-én) ünnepli a magyarság, a magyar kultúra napját egy megkülönböztetett jelentőségű mű, a *Hymnus* megszületésének időpontja (január 22.) jelöli 1989 októbere óta. Ha Kölcsey korai, 1850–60-as évekbeli kultuszára, a vele kapcsolatos emlékezői gyakorlatokra vetünk egy pillantást, azt láthatjuk, hogy a *Hymnus* előtérbe kerülése a Kölcsey-értésben már ekkoriban elindul. A *Vasárnapi Ujság* hasábjain megjelent szövegek érzékletesen mutatják, miképp hatotta át a lassacskán nemzeti imává váló költemény iránti vallásos jellegű viszonyulás a Kölcseyről való nyilvános beszédet, miképp került „a *Hymnus* költője” gondolati alakzat Kölcsey élettörténete és életműve középpontjába (vagy sarkosabban: helyére). Kölcsey emlékezete ezekben az években – a korabeli irodalomtörténet reprezentánsainak szűk körén túl – kifejezetten lokális vonatkozási rendszerben elhelyezhető, kevesek figyelmére számot tartó kommemoratív munka volt, s az is maradt a századfordulón, voltaképp egészen a *Hymnus* 1923-as centenáriumaig. Mégis tanulságosak azok a kultikus megnyilvánulások, amelyek ezeket a szűkebb körű megemlékezéseket jellemzik: a költő és a szónok karakterének megragadásához segítségül hívott antik analógiák; a keresztény vallásoságból eredő képkelet; a nemzeti magaskultúra és a népi jellegű, tradicionális ünneplési kultúra összekapcsolása; vagy épp a költői életmű textusainak kisajátítása, lokálisan megvalósuló, de nemzeti perspektívával bíró emlékező diskurzusba való integrálása. Jóllehet nem a fent elemzett írások szerzői-szereplői alkották meg Kölcsey Ferenc *Hymnus*ának a legkifinomultabb értelmezéseit, a Kölcsey-hatástör-

⁴⁴ Mint a fenti beszámoló fogalmaz, „A szatmári gazdasági egyesület, a megyében levő négy nőegylet, a szomszéd szabolcsi gazd.egylet, a czehek stb. testületileg jelentek meg, s az összes jelen voltak számát bátran tehetjük 8–10,000-re.”

⁴⁵ *Vasárnapi Ujság*, 1875. 44. sz. 701.

⁴⁶ *Vasárnapi Ujság*, 1881. 38. sz. 607.

⁴⁷ *Vasárnapi Ujság*, 1889. 3. sz. 49.

⁴⁸ Vö.: MILBACHER, 2014.

⁴⁹ VAYK [gróf VAY SÁNDOR]: Kölcseyről. *Vasárnapi Ujság*, 1897. 15. sz. 225–226, 226.

ténet megértése nem lehet teljes e társas interakciók és a korabeli mediatizált nyilvánosságba bekerült interpretációk vizsgálata nélkül. Épp ezért a számításba jövő – s a mai technológiai körülmények között könnyebben hozzáférhető – sajtóforrások nagyobb időtávon és szélesebb korpuszon való áttekintése még elvégzendő feladat.

Bibliográfia

- A magyar sajtó története 1705–1892.* 3 kötet. Főszerk. SZABOLCSI MIKLÓS. Budapest, 1985. Akadémiai Kiadó, II/1–2.
- DÁVIDHÁZI PÉTER: Egy irodalmi kultusz megközelítése. In: *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*. Szerk. Takáts József. Budapest, 2003. Kijárat Kiadó, 107–134.
- HÁSZ-FEHÉR KATALIN: „...hogy Kegyed észre nem vette, csodálom...”: Arany János és a filológiai perspektíva. *Tanulmányok*. Budapest, 2019. Kortárs Kiadó.
- LIPTÁK DOROTTYA: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. Budapest, 2002. L'Harmattan Kiadó.
- MARGÓCSY ISTVÁN: *Égi és földi virágzás tükre*. Budapest, 2007. Holnap Kiadó.
- MILBACHER RÓBERT: „A felébredt nemzet ebben az énekben magára lett”: A Hymnus „nemzeti-esítésének” folyamatáról. *Holmi*, 2014. 12. sz. 1624–1640.
- MILBACHER RÓBERT: *Arany János és az emlékezet balzsama*. Budapest, 2009. Ráció Kiadó.
- PORKOLÁB TIBOR: „Nagyjainknak pantheonja épül”. *Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékezésed*. Budapest, 2005. Anonymus Kiadó.
- PRAZNOVSZKY MIHÁLY: „A szellemdiadal ünnepei”. Budapest, 1998. Mikszáth Kiadó.
- RÉVÉSZ EMESE: A sajtókép mint kereskedelmi termék – az abszolutizmus kori illusztrált folyóiratok példáján. *Magyar Könyvszemle*, 2009. 4. sz. 409–436, különösen: 420–421.
- RÉVÉSZ EMESE: *Kép, sajtó történelem: Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870 között*. Budapest, 2015. OSzK–Argumentum Kiadó.
- SZILÁGYI MÁRTON: *A magyar romantika ikercsillagai. Jókai Mór és Petőfi Sándor*. Budapest, 2021. Osiris Kiadó.
- SZILÁGYI MÁRTON: Félreértett érzelmek? Férfibarátságok a magyar irodalomban a XIX. század elején. *BUKSZ*, 2017. 1–2. sz. 39–42.
- TAKÁTS JÓZSEF: Előszó. Kemény Zsigmond fogadtatástörténete. In: *Kemény Zsigmond emlékezete*. Szerk. Takáts József. Budapest, 2023. Osiris Kiadó, 7–14
- Tanulmányok Kölcsey Ferenc Hymnusáról*. Szerk. RADNAI DÁNIEL SZABOLCS. Budapest, 2024. Reciti Kiadó, megjelenés előtt.
- TÓTH ORSOLYA: Igazából szerelem? Vitairat Nyáry Krisztián Így szerettek ők 2. Újabb irodalmi szerelmeskönyv című kötetéről. *Jelenkor*, 2014. 11. sz. 1211–1222.

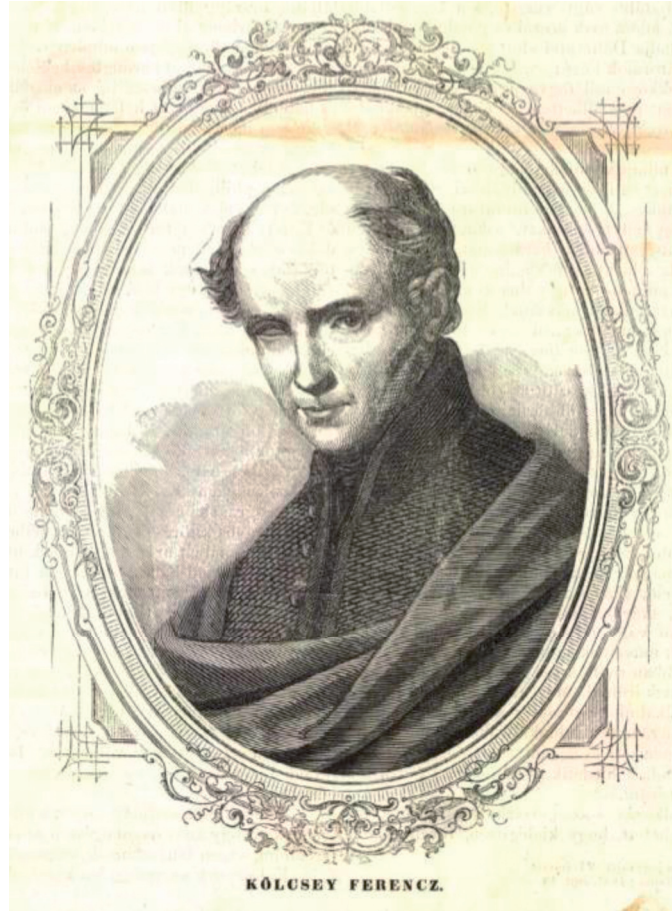
Források

- A Himnusz 200. évfordulója*. <https://www.eremkibocsato.hu/blog/329-a-himnusz-200-evforduloja> (Letöltés: 2023. nov. 10.)
- A Kisfaludy-Társaság közgyűlése. *Vasárnapi Ujság*, 1890. 7. sz. 111.
- A Kölcsey-ünnepély Szatmáron, szeptember 25-kén. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 37. sz. 384. A
- Az akadémia nagy hete. *Vasárnapi Ujság*, 1882. 23. sz. 363. Felavatták Kölcsey Ferenc szobrát a partiumi Nagykárolyban. <https://kultura.hu/felavattak-kolcsey-ferenc-szobrat-a-partiumi-nagykarolyban/> (Letöltés: 2023. 11. 10.)
- Igen Istenre, a nemzetre, a hazára, igen a családra és a gyermekekre – A Himnusz születésének 200. évfordulóját ünnepelték Szatmárcsekén*. <https://www.dnyem.hu/2023/01/22/igen-istenre-200-evfordulojat-unnepelték-szatmárcsekén>

- a-nemzetre-a-hazara-igen-a-csaladra-es-a-gyermekekre-a-himnusz-szuletésenek-200-
evfordulojat-unnepek-szatmarcseken/ (Letöltés: 2023. 11. 10.)
- ILYÉS BÁLINT: Kölcsey Ferenc emlékezete. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 40. sz. 414.
- ILYÉS BÁLINT: Kölcsey sírja felett. *Vasárnapi Ujság*, 1866. 5. sz. 50.
- Irodalom. *Koszoru*, 1884. 24. sz. 383.
- K. Á.: Kölcsey-év ünnep Csekében (május 18. 1860). *Vasárnapi Ujság*, 1860. 24. sz. 290–291.
- KISS Á[...]: Kölcsey Ferenc emlékünnep. *Vasárnapi Ujság*, 1858, 26. sz. 307–308.
- Kölcsey és a Református Kollégium – Hymnus 200*. <https://muzeum.drk.hu/kiallitasok/idoszaki-kiallitasok/kolcsey-es-a-debreceni-reformatus-kollegium-himnusz-200> (Letöltés: 2023. 11. 10.)
- Kölcsey Ferenc 200 éves Hymnusa. <https://mta.hu/i-osztaly/kolcsey-ferenc-200-eves-hymnusa-112916> (Letöltés: 2023. 11. 10.)
- Kölcsey Ferenc emlékezete Szatmáron 1864. szeptember 25-én, a Kölcsey-szobor leleplezési ünnepélyén*. Pest, 1864. Heckenast G.
- [KÖLCSEY FERENC]: Kazinczy Ferenc érdemei. *Vasárnapi Ujság*, 1859. 44. sz. 522–523.
- KÖLCSEY FERENC: *Nyelvtudományi munkák*. Sajtó alá rendezte Onder Csaba. Budapest, 2021. Universitas Kiadó.
- Kölcsey Ferenc siremléke Csekén. *Vasárnapi Ujság*, 1863. 19. sz. 168.
- Kölcsey Ferenc szobra Budapesten. *Vasárnapi Ujság*, 1902. 52. sz. 862.
- KÖLCSEY FERENC *Versek és versfordítások*. Sajtó alá rendezte Szabó G. Zoltán. Budapest, 2001. Universitas Kiadó. Kölcsey Ház Alapítvány. <https://www.kolcsey.org/> (Letöltés: 2023. 11. 10.)
- Kölcsey szobra Szatmáron. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 33. sz. 336.
- Kölcsey-ünnepély Szatmáron. Szatmár, szept. 25. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 40. sz. 417–418.
- Közintézetek, egyletek. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 40. sz. 420.
- Közintézetek, egyletek. *Vasárnapi Ujság*, 1864. 41. sz. 432.
- Mi ujság? *Vasárnapi Ujság*, 1858. 23. sz. 274.
- Mi ujság? *Vasárnapi Ujság*, 1890. 7. sz. 109.
- MILBACHER RÓBERT: *Legendahántás. 50+1 tévhit a magyar irodalomban*. Budapest, 2021. Magvető.
- NYÁRI KRISZTIÁN: *Így szerettek ök 2. Újabb irodalmi szerelmeskönyv*. Budapest, 2013. Corvina Kiadó.
- ONDER CSABA: Kölcsey in Love. *Jelenkor*, 2023. 9. sz. 987–1014.
- SZATHMÁRI KÁROLY: Kölcsey Ferenc emlékezete. *Vasárnapi Ujság*, 1860. 38. sz. 453–455.
- Tárogató. *Vasárnapi Ujság*, 1856. 19. sz. 164.
- Tárogató. *Vasárnapi Ujság*, 1856. 22. sz. 192.
- Tudomány és irodalom: Az akadémia nagyhete. *Ország-Világ*, 1887. 20. sz. 328.
- Várad* 2023. 9. sz.
- Vasárnapi Ujság*, 1861. 23. sz. 275.
- Vasárnapi Ujság*, 1862. 26. sz. 310.
- Vasárnapi Ujság*, 1862. 26. sz. 311.
- Vasárnapi Ujság*, 1863. 14. sz. 123.
- Vasárnapi Ujság*, 1863. 22. sz. 196.
- Vasárnapi Ujság*, 1864. 39. sz. 409.
- Vasárnapi Ujság*, 1865. 4. sz. 44.
- Vasárnapi Ujság*, 1875. 44. sz. 701.
- Vasárnapi Ujság*, 1881. 38. sz. 607.
- Vasárnapi Ujság*, 1889. 3. sz. 49.
- VAYK [gróf VAY SÁNDOR]: Kölcseyről. *Vasárnapi Ujság*, 1897. 15. sz. 225–226.
- Verso* 2023. 1. sz.

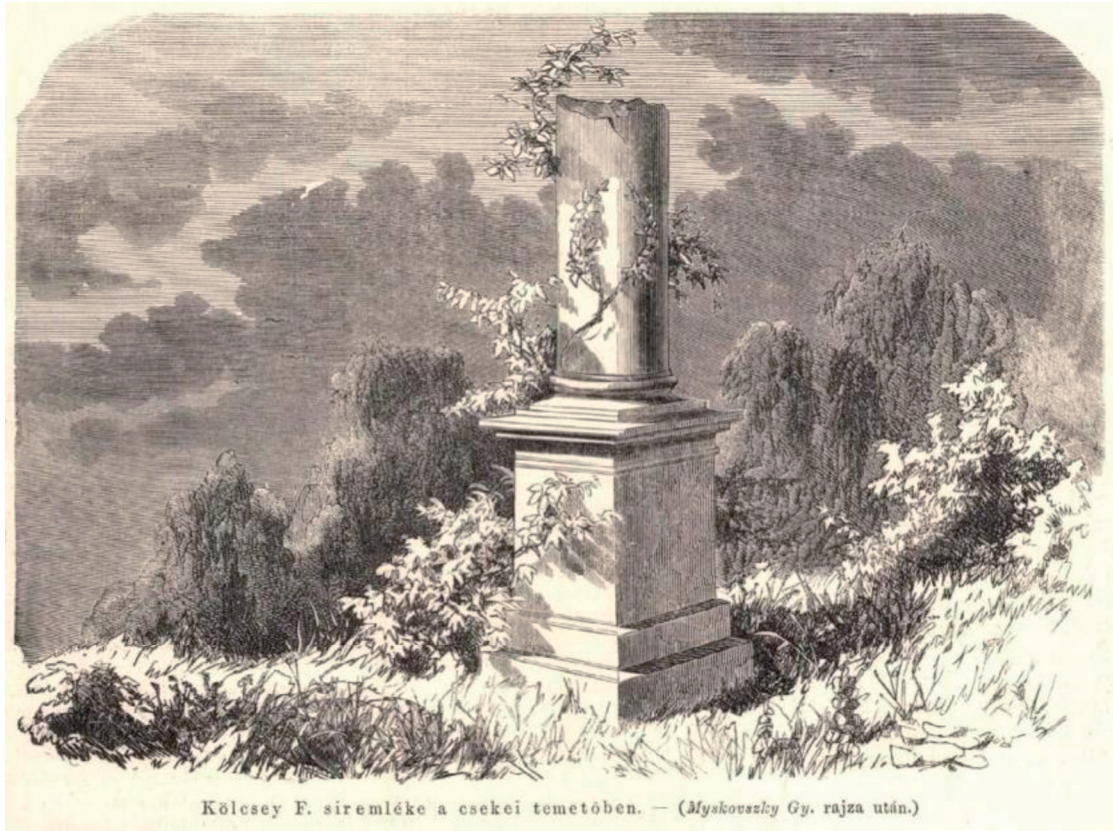
MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

Vasárnapi Ujság, 1860. 24. sz. 453.

2. számú melléklet

Vasárnapi Ujság, 1863. 19. sz. 168.

3. számú melléklet

Kölcsey emlékszobra Szatmár főpiacán

Vasárnapi Ujság, 1864. 40. sz. 417.

